

אתר דעת * לימודים * גיליון 17 * תשפ"א * 2020/21

אליהו הנביא בסיפור החסידי / ד"ר דינה לוין

אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, המכונה גם בשם "אליהו התשבי" ו"אליהו הגלעדי", פעל בזמן מלכותם של אחאב ושל אחזיה מלכי ישראל. הוא מאופיין במאבקיו ללא חת וללא מורא באחאב ובאשתו הצידונית איזבל עובדת הבעל. מאמרים רבים נכתבו על אליהו הנביא המצטייר על פי התנ"ך כדמות קנאית לה', כדבריו:

"וַיֹּאמֶר קִנְאָה קִנְאָתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתֶךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת בְּבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאוֹתָר אֲנִי לְבַדִּי וַיִּבְקְשׂוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ." (מלכים א, יט, ז)

אליהו הנביא מתואר כבעל תעוזה שאינו חושש להתעמת עם נביאי הבעל בכרמל, וכמבשר הגאולה. פועלו של אליהו הנביא משתרע על מספר רב של פרקים במלכים א' מפרק יז ועד סוף הספר למעט פרק כ וכב ושני פרקים ראשונים בספר מלכים ב' שם הוא עולה בסערה השמימה לגן עדן. דמותו של אליהו המקראי מורכבת ומגוונת. הוא מוכיח, מעניש וקנאי בעמדו לפני מלכים, נביאי שקר או שליחים שבאו לתפסו, ומנגד מרחם על האישה האלמנה ועל בנה.

אליהו הנביא מתקשר לגאולה ולקשרים הטובים שיהיו בין האבות לילדיהם באחרית הימים בימות המשיח. אותו אליהו שטען לפני ה' שבני ישראל הפרו את הברית, הוא שיבוא באחרית הימים ויחדש את הברית איתם:

"הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְהָשִׁיב לְב-אֲבוֹת עַל-בָּנִים, וְלֵב בָּנִים עַל-אֲבוֹתָם פֶּן-אֲבֹא וְהִפִּיתִי אֶת-הָאָרֶץ חָרָם." (מלאכי ג:כ"ג-כ"ד)

דמותו של אליהו הנביא מופיעה בספרות התלמודית והמדרשית, בספרות העממית ובספרות הקבלה בימי הביניים ואחריהם. מאמרים רבים נכתבו על דמותו של אליהו בחז"ל. שלא כמו הדמות הקפדנית הנועזת בתנ"ך בחז"ל אליהו מבשר טובות ליחידים, מבטל גזירות קשות ומעמיד אנשים בניסיון.

אלהו הנביא, שקנאותו גרמה לו להיות אדיש לצרכי הכלל מצטייר בחז"ל כמי שעבר תיקון למידותיו והחזרתו לארץ באירועים שונים נתפסת כמהפך באישיותו ובמידותיו.

דוגמאות ספורות מחז"ל מאששות קביעה זו למשל:

הנושא אשה... ההוגנת לו, אליהו נושקו והקדוש ברוך הוא אוהבו (מסכת דרך ארץ פרק עריות פרק א הלכה יב)

מה הקשר בין אליהו למי שנושא אשה הוגנת? מדוע אליהו נושקו והקב"ה אוהבו?

אלהו לא נשא אישה מעולם. אליהו לא הקים בית בישראל. כדי לבנות בית בישראל יש צורך לבטא רגשות אהבה, וויתור, התייחסות מכובדת לזולת, והמשך קיום העולם בהולדה. הבית היהודי דומה למשכן מעט מקום לשכינה ולעבודת ה'. אליהו לא הכיר את כל מערך התכונות האנושיות הללו שכה חשובות לבורא עולם. על כן תיקונו יהיה בנישוק שהוא ביטוי חיצוני לרגשות אהבה פנימיים. אליהו מתדמה לבורא שאוהב את ברואיו ההולכים בדרכו. אישה הוגנת זו אישה שבונה את ביתה על אדני התורה, ומנחילה לילדיה את דרכי ה' בלימוד תורה ובדרך ארץ.

במקום אחר מסופר בגמרא:

תניא, אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח (והמתין לי) עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי: שלום עליך, רבי! ואמרתי לו: שלום עליך, רבי ומורי! ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. ואמר לי: היה לך להתפלל בדרך! ואמרתי לו: מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים. ואמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך - מתפלל תפלה קצרה. (תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ג עמוד א.)

אלהו הנביא נדרש למידת הסבלנות לשמור ולהמתין בפתח החורבה עד שר' יוסי יסיים את תפילתו. הוא מתייחס אליו בלשון אבהית וקורא לו "בני" אף שכוונתו היא לבקר את התנהגותו על שנכנס לחורבה להתפלל ובכך סיכן את נפשו. אליהו הנביא למד לבקר ברפואת ובהבעת אמפטיה לזולת וכך דבריו מתקבלים ור' יוסי מעיד שלמד ממנו שלושה דברים.

סיפור נוסף מורה על המהפך בגישתו של אליהו לתכונות אנושיות:

אמר אליהו הנביא לר' ברוקא:

במה זכו שני האחים להיות בני העולם הבא?

שומר בית האסורים לא היה היחיד שעליו אמר אליהו הנביא כי הוא בן עולם הבא. עודם מדברים, הגיעו אל השוק שני אחים. אמר אליהו לרב ברוקא: "גם הם בני עולם הבא".

ניגש רב ברוקא לאחים ושאל גם אותם: "מה מעשיכם?"

"אנו אנשים שמחים ומשמחים", סיפרו לו הללו. "אנחנו הולכים לאנשים עצובים ומרי נפש ומשתדלים לשמח אותם ולהעלות חיוך על שפתותיהם, וכאשר אנו נתקלים בקטטה ובמריבה – אנו מדברים על לב הניצים, מרגיעים ומשמחים אותם, עד שהם משלימים ביניהם".

הבין רב ברוקא שבזכות מצווה זו, לשמח לב אחרים ולהרחיקם מן המחלוקת, זכו השניים, ואליהו הנביא העיד עליהם כי הם בני העולם הבא. (על-פי מסכת תענית, דף כב ע"א)

אליהו הנביא הקפדן, הזועם הקנאי לדבר ה' והדן לחובה את עם ישראל חוזר לארץ ממרום שבתו ונאלץ להודות שיש הומור בעולם, שדרך חיים זו יש לה משמעות והיא עושה נחת רוח לבורא עולם. (ראו הערה 2) היינו, הדאגה לסובב אותך והפגת סבלו ע"י חיוך וצחוק היא לא רק דרך לגיטימית בעבודת ה' אלא היא נחוצה ובעלת ערך גדול בעיני הבורא. מי שפועלים כך ה' אליהו הנביא מעיד עליהם שהם בני עולם הבא.

במאמר זה ברצוני לבחון את דמותו של אליהו הנביא כפי שמעוצב בסיפור החסידי ולבחון האם דמותו מושפעת ממקורותינו הקדומים? ומה חידושה של החסידות בתפיסת אישיותו? (ראו: גדליה נגאל, אליהו הנביא, הסיפורת החסידית, הוצ' מרכוס, 264-279, ירושלים, 1981)

1. ניסיונו של אביו של הבעש"ט

אביו של הבעש"ט [הבעל שם טוב] ז"ל רבי אליעזר ז"ל היה דר בכפר והיה מכניס אורח גדול והושיב שומרים בקצה הכפר וציווה להשומר מיד שיבוא איזה אורח יבשר לו שילך אצל ר' אליעזר הנ"ל, ושם יהיה לו טוב שלא ידאג האורח אנה יפנה במקום שאין לו מכירין, ואחר שבא האורח אליו נתן לו מיד נדבה הגונה קודם שיאכל כדי שיאכל בשמחה וידע מה פעל כאן, כי העני עיקר מגמתו להשיג פרוטות ויביא טרף לביתו. ופעם אחת שיבחו בשמים ממעל מאד ההנהגות טובות שלו, והסכימו בשמים לנסותו באיזה דבר, ואמרו מי ילך לנסותו ואמר הס"מ אני אלך ואמר אליהו הנביא ז"ל לא טוב שתלך אתה אני אלך, והלך אליהו ז"ל אליו בשבת אחר חצות כדמות עני במקלו ובתרמילו ואמר שבתא טבא כנהוג, ומהראוי היה לגרשו לחוץ כמחלל שבת, אבל ר"א

[רבי אליעזר] הנ"ל היה סבלן ולא רצה לביישו ונתן לו מיד לאכול סעודה שלישית בכבוד וכמו כן סעודת מלווה מלכה וכן ביום ראשון בשחר נתן לו ג"כ [גם כן] נדבה ולא הזכיר לו כלל מחילול שבת שלא לביישו, וכאשר ראה אלהיו ז"ל את מנהגו הטוב בזה גילה א"ע [את עצמו] אליו ואמר לו דע לך שאני אלהיו הנביא ובאתי לנסותך ובשכר זה תזכה לבן שיאיר עיני בני" [בני ישראל] וזכה להבעש"ט ז"ל. (יצחק דב בן צבי הירש, קהל חסידים החדש - אמונת צדיקים, למברג, י"מ ניק, תרס"ב, עמ' 14-15).

אלהיו הנביא מצטייר בסיפור כמי שיודע את מהלכי השמיים. הוא יודע שרוצים לנסות את ר' אליעזר אביו של הבעש"ט, וכששמע שהשטן התנדב בשמחה לבצע את התפקיד הוא נחלץ להחליפו, כיוון שמבין שהליכתו של השטן תהיה מסוכנת לר' אליעזר. הוא התגלה כעני במקל ובתרמיל בשבת. למרות חילול השבת של העני ר' אליעזר קבלו בסבר פנים, לא ביישו על חילול השבת והגיש בפניו סעודה שלישית, וכן עשה בסעודת מלווה מלכה. וביום ראשון אף נתן לו נדבה. או אז התגלה בפניו העני והציג עצמו כאלהיו הנביא שבא לנסותו. כיוון שעמד בניסיון הוא יזכה לבן שיאיר את עיני עם ישראל. הוא זכה לבעש"ט.

אלהיו הנביא מקבל גושפנקא אלוקית לנסות את האדם ולאחר מכן לברכו בברכה שהוא זקוק לה. מסתבר מהסיפור שהוא בעל יוזמה למבחן פתע של סובלנות ועשיית חסד עם הזולת, התנהגות שלא אפיינה אותו בסיפורי חז"ל.

2. אליהו ובעל התולדות

ר' יעקב יוסף מפולנאה היה תלמידו של הבעש"ט ומפיץ החסידות. לא ידועה שנת לידתו. נפטר בכ"ד בתשרי תקמ"ב. ספרו "תולדות יעקב יוסף" שנדפס בשנת 1780, היה ספר החסידות הראשון שהודפס. בספריו מצטט את הבעש"ט את אמרותיו ואת פרשנותו לתורה.

פעם אחת בא התולדות יעקב יוסף זכותו יגן עלינו להבית המדרש דהבעש"ט הקדוש וראה אברך אחד שהיה הולך וחוזר בתוך בית המדרש במוחות גדולות (בהתלהבות ובדבקות) ולא היה מכירו. אז קרב אליו התולדות אל האברך הנ"ל ושאל אותו:

מאיזה מקום אתם? והשיבו האברך: תיכף. כי כן דרך מי שאין להם פנאי להשיב תיכף. כן היה הרבה פעמים עד לבסוף היה שואל להתולדות: מה נפקא מינה לכם מאיזה מקום אני? (מה זה משנה?) ענה אותו התולדות: אם שני אנשים ממרחק באים יחד ומתוך דיבורם אשר ביניהם שואלים זה לזה בשלומם, מתוך זה באים לידי אהבה ויכירו זה את זה, ולזמן מרובה אם פגעו אינש באינש ורואין זה את זה שמח כל אחד עם חברו וייתן כל אחד ואחד שבח להשם יתברך שזכה לראות את עצמו עם חברו עוד הפעם, ונצמח מזה שבח להשם יתברך. וכתיב: "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל"-

שה' יתברך ממתין ומצפה מתי יגיעו לו שבח והודאה מישראל, כי מאוד חביב לפני ה' יתברך תהילות ישראל. (השם יתברך זיצט אויף אפאזיציע פין תהילות ישראל) וכאשר גמר וסיים התולדות את התורה הנ"ל התעייף עיניו והאברך איננו, וראה שהוא מעשה פלא. נכנס התולדות להבעש"ט הקדוש זכותו יגן עלינו וסיפר לו את כל המאורע. ענה לו הבעש"ט הקדוש זכותו יגן עלינו שזה היה אליהו הנביא זכור לטוב ובא לכאן לשמוע ממך את פירוש התורה של "ואתה קדוש וכו'", הנ"ל ועתה אומר אליהו הנביא ז"ל התורה זה בשמים משמך. ועתה ראה נא כמה גדול אהבת חברים לשם שמיים אפילו שאין אתה מכירו, אם אתה רואה שהוא ירא שמיים ומאנשי מידות טובות צריך אתה להתחבר אליו ועל ידי זה מגיע שבח לה' יתברך. (אוצר הסיפורים, עמ' ט).

בסיפור זה אליהו הנביא מופיע כאברך מתלהב הנמצא באקסטאזה ובדבקות רוחנית בבית מדרשו של הבעש"ט. לא ברור מהסיפור עד כמה בחינתו של ר' יעקב יוסף בעל התולדות היתה יוזמתו האישית של אליהו הנביא. איש לא הכירו ובעל התולדות יעקב יוסף מפולנאה מנסה להיכנס עימו בדברים בסבר פנים יפות כשהוא מתעניין למקום מגוריו. האברך מתחמק מספר פעמים מלתת תשובה, וכשר' יעקב יוסף לא הירפה משאלותיו הוא עונה לו בחוסר נימוס: "מה זה משנה מאין אני". תשובתו של ר' יעקב יוסף מפתיעה ומקורית.

כששני אנשים שאינם מכירים זה את זה נפגשים והאחד שואל בשלומו של השני נוצרת ביניהם אחווה ורעות. ואז כשיפגשו שנית ישמחו מאוד ויודו לקב"ה וישבחוהו על שהפגישם מחדש. פרשנותו של ר' יעקב מסתמכת על הפסוק: "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל" היינו, הקב"ה יושב ומצפה לשבחי עמו.

לפתע נעלם האברך ור' יעקב יוסף נכנס לבעש"ט לשתפו בפלא שחזה בעיניו. הבעש"ט שמהלכיו בשמיים נהירים לו הסביר לו מיד במה מדובר. היה זה אליהו הנביא שבא לשמוע ממך את פירוש התורה, וכעת הוא מעביר את דבריך בשמך שם בשמים. בסיפור אליהו נהג בקוצר רוח, בחוסר רגישות לזולת, אולם שמיעת דברי התורה מרשימה אותו והוא נעלם ומספר בשמיים דבר בשם אומר. היעלמותו גם היא התנהגות לא חברותית המאפיינת את אופיו של אליהו. הוא אינו דואג לתדמיתו החברתית בעיני בני האדם.

הבעש"ט הוסיף נדבך נוסף לחידושו המופלא והמקורי של בעל התולדות שנלמד כקל וחומר. אם אצל שני אנשים בלתי מוכרים נוצרת אהבת חברים על אחת כמה וכמה שעליך להתחבר לאנשים יראי שמיים ובעלי מידות וכך ברור שתוכלו להגיע לשבחו של הקב"ה.

אלהו הנביא קצר הרוח, חסר הסבלנות חסר הרגישות והאמפטיה החברתית כפי שראינו בתנ"ך לומד מיחסו של בעל התולדות אליו פרק בהלכות אדם לחברו כביטוי לעבודת ה'. דרך שלא הכיר אותה בעברו.

3. תלמידי הבעש"ט מבקשים לראות את אליהו

מעשה שבקשו תלמידי הבעש"ט מאוד את הבעש"ט שיראה להם את אליהו ז"ל ובקשו אותו כמה פעמים והיה מבטיח להם שיראה להם. פעם אחת הלך הבעש"ט עם תלמידיו הקדושים לקבל שבת והיה דרכו תמיד לילך על השבת בעוד היום גדול הינו מן שעה ב' עד ג' בקיץ והיה מקבל שבת בשם ואומר להם דבר תורה כדרכו תמיד. פתאום אמר הבעש"ט אני רוצה לעשן לולקע כי היה עדיין קודם שקבלו שבת ויתפזרו תלמודיו הקדושים על הדרכים אולי ימצאו איזה איש המעשן לולקה שיוכלו להשאל אצלו עד שיעשן הבעש"ט ולא ראו שום אדם ויבאו ריקם לבעש"ט כי לא השיגו. ויעמוד הבעש"ט ויגבה קומתו ויסתכל ויאמר הנני רואה אדון שלאחטיטש הולך לכו נא לקראתו אולי יש אתו לולקע ותשאלו אצלו וילכו התלמידים לקראתו ושאלוהו ויאמר כי יש אתו ויבקש ממנו שישאלו הלולקע להרב ויאמר אני בעצמי אלך ואתן לו הלולקע כי אם זה הרב הוא ממעזיבז אנכי מכירו כי ראיתיו כמה פעמים ויאמרו כן הוא הרב ממעזיבז וילך האדון אתם וינקה בעצמו את הלולקע וישם טאביק לתוכה ייכה אש מאבנו. ויתן להרב ויעשן הרב ובתוך העישון שאלו על תבואת השנה אם טובה היא בגידולה ואם פרצה על פני הארץ וגם בעת הדישה אם נותנת הרבה גרעינים ודיבר עמו הרבה מזה. והתלמידים לא פנו אליו. ולא דברו אתו וחזרו בעת מעשה הדיבור תורה ששמעו מפי הרב שגור על פיהם ואחר כך פטר הרב את האדון וילך לדרכו. ואז אמר לתלמידיו עתה עמדה לכם הבטחתי כי כבר הראיתי לכם את אליהו ז"ל. וישתוממו כל התלמידים ויאמרו למה לא הגיד לנו רבינו כי הוא אליהו והיינו מבקשים אותו שילמוד עמנו ושנקבל ממנו איזה השגה. ויאמר להם הרב אלו הבנתם מעצמכם והייתם שואלים אותי מי הוא הייתי מגלה אותו בפניכם. ואז הייתי מדבר עמו בפניכם מכל חפציכם אבל כאשר לא הבנתם לא היה לי רשות לגלות אך אגלה לכם מה שדברתי עמו. בעת ששאלתיו אם פרצה התבואה על פני הארץ היתה כוונתי אם היתה אתערותא דלתתא ביחודא עילאה להשפיע כל טוב לבית, ועל כל זה ענה לי מה שענה, ודעו וראו כי לא אדבר דברי בטל חס ושלום. (מיכאל לוי פרומקין (רודקינסון), עדת צדיקים, למברג, תרכ"ה, עמ' 34-35)

בקשת התלמידים מהבעש"ט לראות את אליהו הנביא מעידה על יכולותיו הרוחניים של הבעש"ט לפגוש את אליהו הנביא לשוחח עימו ולקבל ממנו אינפורמציות אלוקיות. הבעש"ט הבטיח להם למלא בקשתם. הם יצאו מבית המדרש לדרכים האוקריניות ושם בטבע בין עצים

והאחו הירוק קבלו את השבת בדברי תורה. אחד היסודות שטבע הבעש"ט בעבודת ה' שלו היה יציאה לטבע וליער ושם במרחב הפתוח בין ציצי ציפורים ומראה הדשאים והעצים מעשי ידי הבורא, לעמוד ולהתפלל. החזרה לטבע ליער כפי שחי הבעש"ט בילדותו וכפי שעוצבה שם אישיותו הרוחנית מלווה את דמותו בסיפורים רבים. (ראו: הבעל שם טוב, האיש שבא מן היער, [עורך: רועי הורן], ידיעות אחרונות ספרי חמד, 2017).

הבעש"ט רצה לעשן בלולקע - במקטרת. ("לולקע" בימינו נקראת הצגה על סיפורי הבעש"ט) עישון הלולקע אינו מספק הנאה גשמית של שלווה ורוגע בלבד לפני בוא השבת, אלא הוא מסייע לכוון ייחודים רוחניים גבוהים. העישון במקטרת יוצר עשן המסתלסל כלפי מעלה והוא מעלה את הצדיק לייחודים רוחניים ולכוונות תואמות לקראת השבת המתקרבת. זוהי ה"עבודה בגשמיות" שהיא אחת מיסודות החסידות. היינו, הצדיק מוציא את הקדושה מהקליפה מהדברים הגשמיים ביותר ומעלה אותם לקב"ה. (ר' אלימלך מליז'נסקי, נועם אלימלך, בראשית ויצא, יד, ע"ג, תולדות, יג, ע"ג).

למשל האכילה בחסידות היא אומנם גשמית אולם בעזרתה האדם עשוי לדבוק בקב"ה יותר מאשר בסיגופו. (ר' אלימלך מליז'נסקי, צעטיל קטן ג).

לדעת ר' אלימלך, הצדיק עשוי להתקדש באכילה אפילו יותר מאשר בשעת תפילתו כדבריו:
ונמצא בעת אכילת הצדיק הוא מקדש את עצמו יותר מבשעת תפילתו. (נועם אלימלך, קורח, פ, ע"ב).

וכשלעבודה גשמית זו מצטרפים דברי התורה של הבעש"ט הציפייה היא שבשמיים יענו לכמיהתו לעשן בלולקע. הוא ביקש מתלמידיו שיחפשו מישהו מעשן שישאיל לו את מקטרתו. התלמידים לא ראו איש בשל קומתם הנמוכה. ניתן לפרש זאת גם כקומה רוחנית נמוכה בהשוואה לבעש"ט שהגביה עצמו פיזית וגם רוחנית כך שיכול היה לזהות את האדון הנכבד. הוא שלח את תלמידיו לבקש ממנו אש עבורו. מדברי האדון לתלמידים מסתבר שהוא הכיר את הבעש"ט, והוא מכבדו בכך שמגיע אליו בעצמו להדליק לו את הלולקע.

תוך כדי עישון הבעש"ט שאלו על כמות תבואות השנה ועל תנובת הגרעינים. רק אחרי לכתו הבעש"ט פנה לתלמידיו והודיע להם שקיים את הבטחתו והאדון שהיה כאן היה אליהו הנביא.

תדהמתם היתה גדולה והם הביעו את צערם על שלא זכו ללמוד ממנו דברי תורה. הבעש"ט מתרעם על כך שלא התעניינו ולא שאלו מיהו האדון. חוסר ההתענינות גרם להחמצתם הגדולה. אך הוא פייסם בגילוי נושא השיחה ביניהם. על פניו שיחתם נסבה על דברים

גשמיים כמו תבואה וגרגירים, אולם דיבורים גשמיים אלו הסתירו כוונות רוחניות. על שאלתי אם התבואה התפרצה על פני הארץ אמר הבעש"ט התכוונתי האם היתה התערות מלמטה מצד בני האדם יחד עם התערות מלמעלה כדי להשפיע כל טוב על בני ישראל?

את תשובתו של אלהו הנביא לא גילה הבעש"ט לתלמידיו. אולי כי לא היו בדרגה שמסוגלים להכיל את המידע הרוחני, ואולי כי הבעש"ט לא קיבל רשות שמימית לכך. לפי הסיפור ניכר שלבעש"ט יש קשרים עם אלהו הנביא וזו לא הפעם הראשונה שהם נפגשים. טיב קשריו עם אלהו הנביא נסוב על כלל ישראל ועל הדאגה להשגחה האלוקית ולשפע האלוקי על עם ישראל.

הבעש"ט בגדולתו הרוחנית זוכה לגילוי הפיזיים של אלהו הנביא ולקיום שיחות קבועות אתו על בסיס דאגה לצרכיו הרוחניים של הבעש"ט ולצורכי עם ישראל. אלהו הנביא מתוודע ליסודות החסידות כמו העבודה בגשמיות ואחריות הצדיק לעמו ומשתף פעולה עם הצדיק, כיוון שרואה את ההתייחסות בשמיים לצדיק, ואיזו נחת רוח יש שם מעבודתו הרוחנית.

עוד מהנ"ל. הרבי ר' אלימלך אמר לאחד מהיושבים בבית מדרשו שיש לו גילוי אלהו. וישאל אותו איש אחד, איך אפשר שיהיה כן הלא בעל אבן עזרא אינו מודה שיש כעת גילוי אלהו, ומסתמא לא היה לו גילוי אלהו, וזאת מעלתו גם כן יעיד שבעל אבן עזרא היה גדול יותר מאיש זה שמעלתו אמר עליו שהוא בעל גילוי אלהו. והשיב הרבי ר' אלימלך אמת כן הדבר כאשר אמרתי, ואקדים לך הקדמה. הנה אמרו חכמינו זיכרונם לברכה שאלהו הוא מלאך הברית, והנה אלהו בארבע טיסות שט העולם, ואיך אפשר שיהיה בשעת כל מילה ומילה, הלא כל המילות הם בזמן אחד אחר זמן התפלה, ואפשר בזמן שמברכין כאן ברכה על המילה מברכין בסוף כל העולם גם כן בזו הרגע. ואיך יכול להיות בשתי מקומות יחד. רק אני אומר לך העניין שאלהו ע"י שהחזיר את כל ישראל לתשובה, ואמרו ד' הוא האלוקים, על ידי זה זכה לנשמה כללית של כל ישראל. ועל ידי זה בעת הכנסת הילדים בבריתו של אברהם אבינו אז מתנוצץ ונתגלה בהילד חלק אחד מנשמת אלהו. וכל אחד נוטל לפי חלקו ושורשו. ואח"כ כשנתגדל והולך בדרך הטוב אז נתגלה לו ממש חלק אלהו שיש בו. ואם כן האיש היושב אצלי שאני אומר עליו שיש לו גילוי אלהו באמת אין לו רק חלק קטן באלהו. לכן לפי הטבת מעשיו זכה ונתגלה בו חלקו הקטן שהוא בו. אבל בעל אבן עזרא היה לו חלק גדול באלהו ולא היה בו כוח לתקן ולברר שיתגלה לו ממש גודל חלק אלהו. לכן לא היה לו גילוי אלהו. (אברהם חיים שמחה בונים מיכלזאהן (מיכלסון), אהל אלימלך, למברג, דפוס אמקרויט & פריינד, תר"ע, עמ' 98 פסקה רנא).

כפי שראינו בסיפור הקודם הבעש"ט זכה להתגלויות רבות של אליהו הנביא וכן גדולי הצדיקים בחסידות ביניהם ר' אלימלך שהיה נערץ גם בשל עובדה זו.

ר' אלימלך אומר על אחד מיושבי בית המדרש שיש לו גילוי אליהו. ואיש אחר מיושבי בית הכנסת היקשה על ר' אלימלך איך זה יתכן שלאבן עזרא שהוא גדול יותר מאדם זה שר' אלימלך העיד עליו שיש לו גילוי אליהו, לו לא היה גילוי אליהו. ר' אלימלך משיב לשאלתו של השואל בהרחבה.

אליהו הנביא שנמצא בברית המילה כיצד יכול להיות בכל הבריתות המתקיימות בכל מקום בעולם בעת ובעונה אחת? אלא אליהו החזיר את עם ישראל בתשובה בהר הכרמל, וכולם ראו את הנס הגדול ואמרו שה' הוא האלוקים. בזה הוא קיבל את נשמות כל עם ישראל. וכך בשעת הברית מתגלה בכל ילד חלק מנשמת אליהו הנביא. כל נשמה של תינוק נוטלת את חלקה לפי גודל שורשה. וכאדם גדל והולך בדרך הטובה נשמת אליהו שהוטבעה בו בהיוולדו מתגלה בו. וכך קרה לאותו אדם שאמרתי שיש לו גילוי אליהו. בשל מעשיו הטובים חלק קטן של נשמת של אליהו התגלתה בו. אבן עזרא לעומתו היה בו חלק גדול מנשמת אליהו הנביא, אולם צריך להתאמץ כדי לגלותו. כיוון שאבן עזרא שלא התאמץ לא היה לו גילוי של אליהו הנביא.

כדי להגיע לגילוי אליהו על האדם לעמול על זיכור נפשו כפי שהחסידות מתווה. עמל זה בא לידי ביטוי בדרכים שונות. בעבודת ה' בשמחה ובדבקות, בריקודים ובהידבקות בצדיק. כל הדרכים הללו לא היו מוכרות לאבן עזרא הגאון שעסק בפשט התורה ובפרשנותה.

4. רבי אברהם בן עזרא

רבי אברהם בן מאיר אבן עזרא מכונה ראב"ע, (במאה ה-12) היה משורר, בלשן, פרשן מקרא, ופילוסוף בתקופת תור הזהב בספרד. הוגה יהודי בולט בימי הביניים. עסק גם באסטרונומיה, במתמטיקה ובאסטרונומיה. רבים מספריו נכתבו בעברית. נדד בארצות צפון אפריקה: (מרקו, אלג'יריה ותוניסיה). בשנות הארבעים לחייו עזב רבי אברהם את ספרד, והתחיל במסע נדודים בקהילות היהודיות בדרום אירופה ובמערבה. בשנת ד'תתק"ד (1145) שהה רבי אברהם אבן עזרא ברומא שבאיטליה. במנטובה חלה במחלה קשה ואף נטה למות, אך לבסוף החלים. כשחלה נדר לפרש את התורה לפי הפשט. רבים מפירושו של ר' אברהם בן עזרא עוסקים בעניינים לשוניים, בפירוש מילים וכללי דקדוק ייחודיים בלשון המקרא. מהיקפם ותוכנם של אלה - משתקפת גאוניותו של ר' אברהם בן עזרא גם בתחום הבלשנות. (ויקיפדיה).

ברצוני להזכיר את ידידנו היקר הרב פרופ' אהרון מונדשיין ז"ל שנפטר לני מספר חודשים. הוא היה מעמודי התווך של הוראת התנ"ך באוניברסיטאות ובמכללות בארץ. אדם יקר, משכמו ומעלה, ששיעוריו בבית הכנסת בו התפללנו יחד, היו חגיגה ללב ולנשמה.

הרב פרופ' מונדשיין עסק במחקריו באבן עזרא ובפרשנותו. ברצוני להזכיר שני מאמרים שמסקנותיהם על דמותו של אבן עזרא עשויות לתרום להבנת אישיותו, המזכירה את דמותו המקראית של אליהו הנביא. 3 ממאמרים אלו עולה כי ראב"ע היה דמות שנויה במחלוקת. איש שיצא נגד הזרם בפרשנות המקרא, כיוון שדבק בדרך הפשט וזו גרמה לנטישת דברי חז"ל. הוא ניחן בתכונות אופי של נחרצות, תקיפות ואומץ - תכונות שראינו בדמותו של אליהו הנביא. בדומה לאליהו הנביא שהיה קנאי לה' וזעק כנגד העבודה הזרה בלי לחשוש מאחאב ומאיזבל, גם ראב"ע נטל על עצמו בהיותו מעבר לגיל עצה (50) לפקוח את עיניהם של בני דורו ולחנכם מחדש בפירושו. 4 "הוא נאלץ להטיל על עצמו צנזורה פנימית קפדנית מחשש מהחברה המסורתית שהתחנכה דורות ארוכים על ברכי מדרשי חז"ל, ושראתה בכל מי שסוטה מהקו הרשמי המסורתי והמקובל כמי שמדבר על כפירה ומינות". (שם, עמ' 283).

לדעת הרב פרופ' מונדשיין, גישה מחשידה זו כלפי ראב"ע קיימת עד היום, אולם בקרב אדמו"רי החסידות מתייחסים אליו בהערצה מרובה.

ר' אברהם אבן עזרא רחוק מדרך החסידות שהושפעה מהקבלה, והטמיעה ביסודות פרשנות התורה מושגים קבליים. החסידות העבירה את משקל הכובד של הקבלה לנפש האדם, והציבה לה אתגרים גדולים שלא היו ידועים לאבן עזרא השכלתן האינטלקטואל הגאוני. החסידות הדגישה את הדרך ואת המאמץ שעושה האדם בעבודת ה', ואף אם אין לו הישגים לימודיים - שמחתו, אהבתו את ה' ורצונו להידבק בו הם הקריטריונים להערכתו בשמיים.

היא פנתה להמון העם שהיו רחוקים מיידע תורני, והעריכה את המאמץ הנפשי שעושה האדם בתפילתו, בשיחו עם הבורא, בקריאת תהלים ובהשתפכות הנפש. כל הדרכים האמתיות הללו עשויות לגרום לחלקו של אליהו הטבוע בכל נשמה להתגלות, אם באופן ריאליסטי ואם באופן רוחני, כדברי ר' אלימלך.

ראב"ע עמל בתורה אך לא בדרך החסידית המאפשרת לכל אדם להגיע להישגים רוחניים אישיים בדבקות בה', בשמחה ובריקוד. עם כל גדולתו התורנית לא עבד על זיכור רגשותיו כמו בחסידות, ולכן חלקו של אליהו, אף שהוא גדול אצלו, לא בא לידי גילום מעשי.

יוצא שמתוך תשובתו של ר' אלימלך לשאלה המאתגרת, אפשר להבין את משמעות המושג "גילוי אליהו" בשני אופנים:

ניתן להסביר אותו באופן ריאליסטי. היינו, התגלות ממשית של אליהו הנביא לאדם ההולך בדרך ה'. אולם החידוש בפרשנותו של ר' אלימלך ל"גילוי אליהו" הוא, שזוהי התגלות רוחנית ופנימית בנפשו של כל אדם שעמל בחייו כדי להשיגה. זוהי תפיסה חינוכית מקורית שעודדה אז, והיא רלוונטית גם לימינו.

5. אליהו הנביא מלמד את הסבא משפולי לרקוד

במעשה הזה יסופר איך שרקד הסבא קדישא בימי גלותו בתוך עור דוב בהיכל של אדונים ועי"ז [ועל ידי זה] הציל יהודי ממות לחיים.

דרכו של הסבא קדישא בעיר שפאלי היה לעשות לפעמים ריקודין נפלאים בהיקוף סביב סביב בהתלהבות נפלאה. בליל שבת קודש אחר קבלת שבת העולם היו מזמרין והוא היה מרקד בהמחאת כף במהירות נפלא, וכל מי שראה זאת היה מעיד שאין זה כוח אנושי. פעם אחת היה אצלו בשבת קודש הרב הקדוש והנורא הנקרא ר' אברהם המלאך זצוקלה"ה [זכר צדיק וקדוש לחיי העולם הבא] בנו של הרב הקדוש המגיד הגדול ממעזריטש, וכאשר התחיל הסבא קדישא לרקד בקבלת שבת היה מסתכל עליו היטב המלאך הקדוש על כל פסיעה וריקוד איך שהציג את רגלו על הקרקע. ואחר התפלה ניגש המלאך אל הסבא קדישא ואמר: "אתם מרקדים היטב, ואמת הדבר שלא ידעתי איך מרקדין לפני הכלה שבת מלכתא עד עתה שראיתי בכל הצגת הרגל על הקרקע ובכל המחאת הכף יחוד אחר." והשיב לו הסבא קדישא: "כוח זה יש לי מברכת הבעש"ט, שברך אותי כי בכל מקום אשר אציג כף רגלי הארץ תתחבר היטב הרגל שלי עם הארץ." ויאמר לו עוד המלאך: "אבל הלא אתם מרקדים ג"כ [גם כן] יפה בפשטות כפי תנועת הניגון כאותן המלומדים היטב בזה ומאין לכם זאת?" ויענהו הסבא קדישא בשחוק: "איך לרקד נאה למד אותי היטב אליהו הנביא ואספר לכם המעשה":

הנה כאשר הייתי נע ונד והלכתי בגולה, נודע לי שבכפר אחד נתפס יהודי אצל אדון הכפר מחמת שלא היה לו לשלם שכר האראנדע, וזה האדון היה האדונים הגדולים שיש להם תואר גראף ולא היה רשע כל כך, אבל היה אצלו מושל אחד שעל ידו היו מתנהגים כל עניני הכפר והוא היה שונא ישראל גדול. והיה מסית להאדון שיקח את היהודי בשביה בעד חוב. ובימים ההם היו אדונים כאלה כמו קסרים [קיסרים] בהכפרים שלהם והיה בכוחו לדין למיתה בלי שום דין ומשפט. ודרכם של השונאי ישראל היה, אם נתפס אצלם יהודי בעד חוב היה מורידו בבור עמוק ועל ידי החור שהיה מלמעלה היו מורידים לו פעם אחת בשבוע לחם ומים על כל ימי השבוע. וישב שם עד יום הימיענינעס של האדון, היינו היום שנולד בו זה האדון. ודרך אדונים כאלה לעשות ביום

הזה משתה ושמחה בקיבוץ הרבה אדונים, וכאשר הטיבו את לבבם בין היו מביאים את היהודי לשחוק לפניהם בכמה מיני ריקודין, והיו מנגנים עם כלי זמר, והיהודי היה מוכרח לרקד לפניהם בריקוד נאה ויפה. ואל תסברו שהיה מרקד במלבושיו, זאת לא, רק שבמכוון הכינו מקודם עור של דוב שנתייבש על דפוס עץ של דוב, וכאשר היו מציגים את העור היבש על הארץ היה נראה לכל כאלו הוא דוב חי. והיהודי היה מוכרח ליכנס בתוך עור הדוב, ולבוא בתוך ההיכל הגדול שהיו יושבים בו האדונים עלי יין, ולרקד לפניהם על פי הניגון שהיו מנגנים. כי כל ניגון יש לו שם אחר, וכן יש שמות לכמה מיני ריקודין. והיו בוחרים לאחד מן המשרתים שהוא יהיה המנהל את הדוב עם שלשלת ברזל כדרך שמנהגים את הדובים החיים, והוא יהיה המפקד עליו במיני הריקודין. וזה המשרת שהיה מנהל את הדוב היה מרקד ג"כ [גם כן] והדוב היה מוכרח לרקד כנגדו כדרך שני אנשים המרקדים. והיה להם משפטים כאלה שהיו מכריזים מקודם בקול גדול את המשפטים האלה לאמר: אם אתה הדוב תרקד לפנינו היטב בריקוד יפה ונאה על פי תנועת הניגון כנגד המנהל שלך, שגם הוא ירקוד כנגדך, אז תשמח אותנו ותלך היום לביתך חופשי. וגם יש לך המשפט, שבאם אתה תרקד יותר טוב מן המנהל שלך תוכל להתנפל עליו ולהכהו כדרך הדוב שמתנפל על פרה, אבל אם אתה לא תרקד היטב ולא תשמח אותנו אז ינהג אותך המנהל שלך לרקד עם הכלבים, ומסתמא היו נמצאים הרבה כלבים גדולים ורעים בחצרות אדונים כאלה אשר אם נשלך לפניהם איש המחויב למיתה היו קורעין אותו תיכף לגזרים ואוכלים את בשרו. וזאת מובן שכיון שהיהודי ישב בבור זמן ארוך על לחם ומים לא היה לו כוח אפילו ללכת היטב, ומכל שכן לרקד איזה זמן מלובש בתוך עור דוב. ונפקדתי מאת אליהו הנביא שאלך לאותו הכפר ואשכיר עצמי שם אצל יהודי אחד למלמד ועי"ז [ועל ידי זה] אתוודע כל הפרטים איך להציל את היהודי משיני הכלבים, עי"ז שאני אלך במקומו אל תוך עור הדוב ואני ארקד לפניהם כראוי יותר טוב מן המנהל, עד שאוכל להתנפל על המנהל ולהכותו. ושאלתי את אליהו הנביא אבל הלא אנכי אינני מבין כלל ואינני מכיר בשמות הריקודין ואם יפקיד עלי המנהל לרקד "קאזאק" ואנכי ארקד ריקוד אחר לא יהיה טוב הדבר. אז אמר לי אליהו הנביא שטענתי צודקת. ובכן לימד אותי אז אליהו הנביא בכל פעם מין ריקוד אחר עד שנעשיתי מלומד בריקודין, כאשר האדונים המלומדים היטב בהלכות הריקוד. וסוף המעשה היה שבמשך הזמן שהייתי מלמד בכפר דרשתי וחקרתי היטב עד שנודע לי איך יש באפשרות ליכנס אל הגן אשר בו היה נמצא זה הבור עם היהודי, וגם נודע לי שעל ידי החור אשר בגג הבור יש באפשרות שגם אדם ישלשל עצמו דרך שם עי" [על ידי] חבל, אבל לעלות עי" חבל דרך שם היה קשה יותר. ודרך האדון היה לעשות המשתה הגדול בלילה והיו משמחים כל הלילה. אנכי לקחתי עמדי חבל ואיזה מקלות עם יתד של ברזל ופטיש והתגנבתי עצמי בלילה הקודם אל תוך הגן

ששם היה הבור, ע"י חור שהיה מתחת גדר הגן, חיפשתי את הבור ומצאתיו. וע"י הכלים שהיו עמדי שלשתי את עצמי אל תוך הבור ע"י החבל. היהודי אשר ישב שם נבהל מאד מפני, ואמרתי לו אל תירא! כי באתי להצילך ממות. ספרתי לו מה שרוצים לעשות עמו בליל השני, והחייתי את נפשו במעט יין שרף שלקחתי עמדי ונחמתי אותו בדברים טובים שהשי"ת [שהשם יתברך] יעזור לו בוודאי שינצל. וע"י המקלות שלקחתי עמדי עלה בידי להסיר החבל מן היתר שלא יהיה ניכר כלל מה שנעשה. אח"כ [אחר כך] החלפתי את המלבושים עם היהודי. אנכי הלבשתי את הקאפאטע שלו הנרקבת והנסרחת והלבשתי אותו עם הקאפאטע שלי ואמרתי לו שכאשר יפתחו את דלת הברזל של הבור ויקראו אותו בשמו שילך החוצה יתחבא הוא את עצמו בתוך הבור, ואנכי אלך החוצה תחתיו, וכאשר ילבישו אותי עם עור הדוב ואלך עמהם אל ההיכל לפני השרים לרקוד אז יצא היהודי מן הבור וילך לביתו דרך הגן ע"י אותו החור שאנכי התגנבתי עצמי לתוך הגן, כי הבנתי שמסתמא לא יסגרו את דלת הברזל מחמת שלא היה שם שבו. ואחר כך הווה הכל כאשר חשבתי מראש, שאחר חצי הלילה נשמע קול שחוק גדול על הבור, ואח"כ נפתח דלת הברזל של הבור ושמענו קול של איש שהיה חצי שיכור אשר קרא את היהודי בשמו שיצא אליהם. והלכתי על ארבע שלא יכירו אותי שאינני זה היהודי והייתי גונח וכואב להראות שאינני יכול לילך על רגלי. אז נעשה שחוק גדול ביניהם ותיכף זרקו עלי את עור הדוב וחבשו את העור היטב עלי ועל צווארי נתנו שלשלת של ברזל והתחילו לנהג אותי בשחוק גדול. והיהודי השבוי אמר לי קודם שפתחו הדלת שמכיר להקול, שזה שבא עתה בלילה אל הבור ושחוק בשחוק גדול הוא זה המושל השונא ישראל שהלשין עליו לפני האדון, והוא השתדל בזה ששימו אותו בבור. אנכי אמרתי לו שיצייר לי היטב צורתו אמר לי איזה סימנים עליו. כאשר הביאו אותי אל ההיכל נעשה שם שחוק גדול בין הקרואים וכלם מחאו כף בשמחה ואנכי הכרתי על פי הסימנים שמסר לי היהודי השבוי שזה שנעשה מנהל שלי הוא הוא זה המושל הצורר שהלשין על היהודי, ועתה רוצה לגמור זעימתו עריצתו שהוא בעצמו יזרוק את היהודי לפני הכלבים אחר כך, כי הוא היה בטוח בוודאי שהיהודי לא יוכל כלל וכלל לרקד כנגדו. ואחר ששחקו כולם הרבה וכולם סבבוני והביטו עלי בבוז וקלון שמעתי קול מכריז שכל הקרואים ילכו על מקומם ושיהיה שתיקה בשעת הכרוז וכך הווה. אח"כ בא אחד לפני בלבוש אדום מראשו עד רגלו כמו תליין והיה בידו נייר, וקרא מתוך הנייר את הפסק שלי "שבאם ארקד יפה לעומת זה המנהל אותי כדת וכדין עפ"י [על פי] קול ותנועת הניגון ואשמח את הקרואים בזה אזי אצא חפשי לביתי עם עור הדוב, ובאם ארקד עוד טוב ויפה יותר מן זה המנהל איתי יש לי הרשות להתנפל על המנהל ולהכותו שירקד היטב כמו הדוב. ובאם לא אוכל לרקד כראוי כדת וכדין אזי

יהיה סופי שזה המנהל ינהיג אותי אל בית הכלבים והם ילמדו אותי לרקד היטב. ובגמר הכרוז שוב נעשה שחוק גדול בין הקרואים ואח"כ שתקו כולם. אז ניתן אות אל המנגנים שינגנו "קאזאק" והתחיל המנהל מקודם לרקד כנגדי, ואח"כ נתן לי אות שגם אנכי ארקד כנגדו. וכאשר התחלתי לרקד רקדתי היטב יותר ויותר מן זה המנהל. ונעשה שחוק גדול בין הקרואים וכולם מחאו כף ונתנו אות למנגנים שישתקו. אז הכרתי תיכף בפני המנהל שנעשה מבוהל מפני כי על שבר כזה לא חשב מעולם. אח"כ יצאה פקודה מבין הקרואים שהמנגנים ינגנו ניגון שנקרא "מאזאר", והדוב עם המנהל ירקדו ריקוד של "מאזאר". כאשר התחילו המנגנים לנגן סיבב המנהל אותי בידיו כדי לרקד עמי זה הריקוד. והתחלתי לסבב עמו היטב כדבעי אבל זה כיון שהיה שתוי יין קרוב לשיכור, הרגשתי שעוד מעט יפול ארצה וכך הווה שהוא נפל ארצה. אז התנפלתי עליו והתחלתי להכותו ולחנקו כדרך הדוב והתחיל לצעוק בקול גדול ונעשה רעש בין הקרואים. יש מהם צעקו שיפה אני עושה ורשות בידי להכותו כרצוני כי כן המשפט, אבל שני אדונים רצו אלי והתחילו להתחנן בפני על נפש המנהל שלא אכנו נפש, ואמרו לי שאני חופשי ומוטב שאלך ואריץ [וארוץ] לביתי לשמח את אשתי ובני ביתי. אז הנחתי את המנהל.

המה רצו אל המנהל להחיותו מן המכות שנשאר מושכב על הארץ כמתעלף, ואנכי רצתי אל בית היהודי עם עור הדוב ושם נעשה שמחה גדולה.

אחר זה הסיפור הסב הסבא קדישא את פניו אל ר' אברהם המלאך ואמר לו בזה הלשון: "נו ר' אברהמ'לי בוודאי מבינים אתם מאין אני יכול לרקד היטב, כי היה לי מלמד טוב על זה." ויענה המלאך אל הסבא קדישא: "א"כ [אם כן] הריקודין שלכם טובים יותר מן התפלות שלי". (יהודה (יודל) רוזנברג, תפארת מהרא"ל משפאלי, פיוטרקוב, דפוס ח.ה. פאלמאן, תרע"ב, עמ' 10-11).

6. ר' אריה ליב משפולה מגדולי רבני החסידות - 1725 - 1812

נולד בשנת תפ"ה לאביו ר' ברוך גרונדי. אביו בא לאוקראינה מבוהמיה והתיישב בנחלתו של הגראף פוטוצקי הסמוכה לאומן בה נולד בנו, שנודע אח"כ בכינויו "הסבא משפולה". הנער הצטיין בכישרונות מעולים, ואביו שלחו ללמוד תורה לחצרו של רבי פנחס מקוריץ, שחיבבו וקרבו מאוד. לאחר שישב שנים מספר בבית חותנו במידודובקה, ושקד על תורת הנגלה והנסתר, ביקר יחד עם רבו רבי פנחס אצל הבעש"ט, שהועידו לאדמורו"ת לאחר שיערוך גלות שבע שנים וישיג את שלמות נפשו. רבי לייב עשה כמצוות הבעש"ט, נדד על פני עיירות ישראל, ראה הרבה ולמד הרבה, הכיר אנשים וקנה ניסיון. בכל מקום בואו עשה גדולות למען חיזוק התורה והיהדות. נתחבב על המוני העם ומשמש גיבורם של עשרות סיפורים נפלאים. שפולה, מקום מושבו, שמשה מרכז לאלפי חסידים. הוא דבק בחסידות המקורית וחלק על

דרכו של רבי נחמן מברסלב, שראה בה סטייה מתורת הבעש"ט. אף הוא נהג כרבי נחמן לספר סיפורי-מעשיות, שהדמיון וההפלגה מנת חלקם. (אנציקלופדיה יהודית, אתר דעת)

הסיפור שלפנינו בנוי כסיפור מסגרת. החלק הראשון בסיפור מתאר את ריקודיו המהירים של הסבא משפולי שלוו במחיאית כפיו בקבלת שבת. כל מי שראה זאת הבחין שיש כאן התעלות על אנושית. המלאך בנו של המגיד ממזריטש מתפעל מעוצמת הייחודים בשעת הריקוד מהרמת הרגלים וחזרתם לקרקע ומחיאית הכפיים.

7. על מחיאית הכף אומר ר' נחמן:

וזה בחינת ריקודין והמחאת כף. כי ריקודין והמחאת כף נמשכין מבחינת הרוח שבלב, כנראה בחוש, כי על ידי שמחת הלב הוא מרקד ומכה כף אל כף ... וזהו בחינת "נשא ליבו את רגליו" (בראשית רבה, ויצא פרשה ע) היינו, ע"י הרוח שבלב באים הריקודין, היינו ע"י הצדיק שהוא בחינת רוח כנ"ל, ונתבטל הגאווה כנ"ל, כמו שכתוב (תהלים ל"ו): "אל תבואני רגל גאווה", ונתבטל העבודת אלילים, כמו שכתוב "ורחצו רגליכם" (בראשית י"ח) זה עבודת אלילים. וכשנתעלה הרגלין ע"י הריקודין, בחינת נשא ליבו את רגליו, ונתבטל הגאווה, היינו העבודה זרה, ע"י זה נמתקין הדינים". (ליקוטי מוהר"ן, תורה י).

על פי ר' נחמן הריקוד ומחיאית הכף יש בידיהם לבטל את הדינים, כיוון שאז האדם פועל על פי לבבו הטהור ללא גאווה וללא עבודה זרה, וזה מאפשר את המתקת הדינים. הסבא משפולי עונה לו שכל זה בא לו מברכתו של הבעש"ט. וכשהמלאך שיבח את טיב הריקוד ענה לו הסבא משפולי שאת זה לימדו אליהו הנביא. ומכאן מתחיל הסיפור הפנימי. אליהו נשלח להיות שותף מלא בסיפור של הצלה ועזרה בפדיון שבויים. סיפור של תעוזה, איכפתיות והסתכנות אישית של אליהו הנביא. הוא מנחה את תכנית ההצלה והסבא משפולה מבצע למופת את הנחיותיו. זה היה מבצע נועז ומתוחכם להצלת היהודי שנזרק לבור. אליהו הנביא מתמודד עם מציאות שלא היה רגיל לה בחייו, והוא מגיע לעזור ברגעי מבחן של מסירות הנפש לזולת. הוא שולח את הסבא משפולי לכפר שיהיה מלמד תינוקות וילמד את כל מה שמתרחש מסביבו, ומלמדו לרקוד את הריקודים שנדרש היהודי לרקוד בפני הגויים. ואכן ריקודי ה"קאזאק" וה"מאזאר" הצליחו להפליא, והסבא משפולי שהיה מחופש ליהודי האסיר זכה בריקוד, ונאמר לו שיוכל לצאת לביתו. הסבא משפולי רץ לבית היהודי והשמחה היתה גדולה.

בנקודת זמן זו חוזרים לסיפור המסגרת בו פונה הסבא לר' המלאך: "כעת אתה מבין מאין אני יודע לרקוד כל כך טוב". מי שזכה ללמוד לרקוד מאליהו הנביא בוודאי זכה גם לריקודים עילאיים שמגביהים את האדם לפסגות רוחניות שמביאות את ההצלה מאכזריות הגויים. על כך השיב לו המלאך, שריקודיו של הסבא הם טובים מתפילותיו שלו. המלאך מבטא תובנה חסידית כפי שראינו בכתביו של ר' נחמן המדבר על חשיבות הריקוד כדרך בעבודת ה'. לדברי המלאך ריקודים אלו יש בכוחם להשפיע על מהלכי שמיים יותר מתפילותיו שלו עצמו. אליהו הנביא היה שותף מלא למימוש יסוד חסידי זה.

8 . אליהו הנביא והספר "תנא דבי אליהו"

מעשה כזו מהרב הקדוש ונורא מאוד הרבי ר' פנחס מגניושוואו זכר צדיק וקדוש לברכה, סיפר לי רב אחד ששמע מאיש חסיד ונאמן מנכבדי רבינו המגיד הקדוש מקאזניץ זכר צדיק וקדוש לברכה, איך שהרב הקדוש והנורא ר' פנחס מגניושוואו זכר צדיק וקדוש לברכה השתוקק מאוד לספר תנא דרבנו אליהו עם הפירוש הקדוש ספר זקוקין דנורא. אולם לאשר היה עני לא היה לאל ידו לקנותו. פעם אחת בערב שבת קודש אחר חצות בא אליו איש אחד. ועל כתפו היה שק מלא ספרים. ובתוכם היה גם כן התנא דבי אליהו עם הזקוקין. ואמר להרב הקדוש ר' פנחס הנ"ל שמעתי שמעלת כבוד תורתו רוצה לקנות התנא דבי אליהו עם הזקוקין. ובכן יוכל לקנותו אצלי. אמר לו הרב הקדוש ר' פנחס כי אין לו מעות לעת עתה. והשיב לו האיש: הלא תוכלו לעיין בו עד אחר שבת קדש שאסע לדרכי. ואז אם יהיה לכם מעות תוכלו ליתן לי, ובאם לאו תתנו לי הספר בחזרה. ולא רצה הרב הקדוש ר' פנחס ליקח, והפציר בו האיש מאוד ולקח הספר מידו ולמד בו. ואחר שבת קדש רצה הרב הקדוש ר' פנחס להשיב התנא דבי אליהו ליד האיש הנ"ל או לשלם בעדו. וחיפש להאיש הנ"ל בכל העיר ולא מצאו. וגם כל בני העיר אמרו שלא ראו בפה שום איש זר עם ספרים. ויהי כאשר בא הרב הקדוש ר' פנחס הנ"ל למורו רבינו הקדוש המגיד מקאזניץ כדרכו בקודש. אז תיכף כאשר נתן לו המגיד שלום, אמר לו בזו הלשון: תדעו כי אליהו זכור לטוב הטריח את עצמו להביא לכם את ספרו תנא דבי אליהו עם הפירוש הזקוקין, מחמת רוב השתוקקות שלכם. ענה הרב הקדוש ר' פנחס זכר צדיק וקדוש לברכה לרבינו המגיד הנ"ל: אם ככה הוא, אני נותן לכם הספר במתנה. (שלמה גבריאל רוזנטל, התגלות הצדיקים, ורשה, דפוס י. ז. אונטערהענדלער, תרס"ה, עמ' 57-58).

תנא דבי אליהו הידוע גם בשם סדר אליהו הוא מדרש אגדה המיוחס לאליהו הנביא, וספר זיקוקין דנורא הוא פירוש על מדרש תנא דבי אליהו מאת הגה"ק רבי שמואל היידא.

אליהו הנביא מתגלה לר' פנחס בגלל ההשתוקקות הרבה של ר' פנחס לספר תנא דבי אליהו עם הפירוש "זיקוקין דנורא".

השתוקקות זו לא יכלה להתממש בגלל עוניו של ר' פנחס, ואליהו הנביא מתגלה לפניו כהלך מוכר ספרים ביום שישי לפני שבת. זהו זמן מיוחד של התרוממות הנפש וגעגועים לשבת המלכה ולכל מה שקשור בלימוד ובקדושה. הוא מציע לר' פנחס לקנות את הספר, כי שמע שר' פנחס רוצה לקנותו. אלא שלר' פנחס לא היה במה לשלם. אם כך אתן לך אותו בהשאלה עד אחרי שבת ואולי אז תוכל לשלם, לי הציע המוכר. ר' פנחס לא הסכים אך אליהו הפציר בו וכך קיבל את הספר ולמד ממנו בשבת. לאחר השבת רצה להשיב את הספר, אך לא מצא את המוכר שנעלם ואיש לא ראה אותו. כשהגיע לרבו המגיד מקוזניץ מיד ידע הצדיק לומר לו שאליהו בכבודו ובעצמו הטריח עצמו להביא לך את הספר בגלל ההשתוקקות שהיתה לך.

הסיפור מעלה על נס את נושא ההשתוקקות והערגה שיכולה להיות לאדם לדבר קודש, ואשר כל כך מודגשת בחסידות. "רחמנא לבא בעי" היינו, הקב"ה רוצה את ליבו של האדם בכל רגע בחייו הן בקיום מצוות והן בערגה ובכיסופים לדבר קודש. בשמיים דברים אלו מוערכים ביותר, ועל כן אליהו הנביא הוא השליח שבא למלא את החסר הרוחני של האדם. נתינת הספר למגיד מקוזניץ בסיום הסיפור היא ביטוי להערצת הצדיק ואסירות תודה על המידע המופלא ששמע ממנו ר' מאיר, וכן רצון לשתף את הרבי בחוויית ההשתוקקות שהתממשה. (רבי ישראל הופשטיין מקוזניץ תצ"ז, 1736 - י"ד בתשרי תקע"ה, 1814) היה מחשובי האדמו"רים בפולין בתחילת המאה ה-19, מתלמידי המגיד ממזריטש ורבי אלימלך מליז'נסק, חיבר ספרים רבים בחסידות ובקבלה, ידוע בכינוי "המגיד מקוזניץ". (ויקיפדיה).

9. ר' מאיר מפרמישלאן ואליהו הנביא

שמעתי מחסיד אחד ששמע מפיו הקדוש (של ר' מאיר מפרמישלאן) מעניין אליהו בזה הלשון:

הן בהיותי אברך בקשתי לאבי ז"ל להראות לי אליהו ז"ל, כי רוצה אני מאוד לראותו. ואמר לי אבי ז"ל אם תלמוד בהתמדה תראה אותו. וישבתי ולמדתי זמן רב לערך ארבעה שבועות ולא ראיתי אותו. ואמרתי עוד לאבי ז"ל: הלא בקשתי אליך שאני רוצה לראות אליהו ז"ל. ואמר לי לך ללמוד. ופעם אחת ישבתי בבית המדרש של אבי ז"ל וחשבתי באיזה לימוד, ובא עני אחד קריעה טלאה על גבי טלאה ופניו היה משונה וחבילה גדולה על כתפו, ורצה להניח חבילתו בבית המדרש. ואמרתי לו: אהובי יהודי, בכאן אינו אכסניא לעניים, לכו לאיזה מלמד ושם תהיו אכסניא שלכם. אמר לי העני:

הלא אני עייף מאוד, ואני רוצה לפוש מעט פה. אמרתי לו: לא. לכו תיכף מכאן לבל יחרה הדבר לאבי. ויהי אך יצוא מבית המדרש ובא אבי ז"ל לבית המדרש ואמר לו: (צ"ל לי) ראית את אליהו ז"ל? אמרתי לו: לא. ואמר לי אבי ז"ל: האם לא היה בכאן שום אדם? אמרתי לו: היה בכאן איזה עני.

אמר לי אבי ז"ל: האם נתת לו שלום? אמרתי לו: לא. אמר לי אבי: מה עשית? הוחלט הדבר. ומאז קבלתי על עצמי באם אראה איזה יהודי אזי אתן לו שלום. (אברהם יהושע העשל שיחות צדיקים, לבוב תרנ"ה, עמ' 86). (נמצא בספריה הווירטואלית של אתר דעת)

רבי מאיר מפרמישליאן (1780) היה מגדולי מנהיגי החסידות ומגדולי בעלי המופת בחסידות, ונכד של ר' מאיר הגדול מפרמישלאן שנמנה בין תלמידי הבעש"ט. נודע כפשטן ועניו, ובעל צדקה ותמיכה בנזקקים. נודע גם כן באהבת ישראל מיוחדת ולימוד סנגוריה אף על פושעי ישראל. אמר את שיחותיו ודברי תורתו ברמה המתאימה גם לפשוטי העם ואף התהלך ביניהם. פירש פסוקים ומדרשי חז"ל בדרך עממית ואף בלשונות הגויים. (ויקיפדיה).

רצונו של ר' מאיר לראות את אליהו הנביא מוחמץ כיוון שלא היה ער דיו למצוות "ואהבת לרעך כמוך". לא מספיק ללמוד תורה אלא יש גם ליישמה במציאות. ר' מאיר זלזל בבקשתו של ההלך העני להניח את משאו בבית המדרש בגלל עייפותו. הסיפור מבקר את מעשיו של ר' מאיר פרמישלאן שהתנכר לעני ובכך החמיץ את המפגש עם אליהו הנביא. לזכותו יאמר ששאלתו הנוקבת של אביו האם נתן לו שלום, משנה את התנהגותו והוא מחליט שלהבא ייתן שלום לכל יהודי, ואולי אז יזכה לראות שוב את אליהו הנביא. וכמו שראינו לעיל בסיפור עם אליהו ור' יעקב יוסף בעל התולדות, ברגע שאדם אומר שלום לרעהו הדבר הוא בבחינת נתינה לזולת. לו היה מקבל את העני בשלום לבבי בוודאי היה נענה לבקשתו ולא היה מגרשו בבושת פנים. אליהו הנביא מתגלה לאדם שטוב לרעהו ומכבדו כראוי, ונעלם ברגעי עוולה וביזיון.

10. סיכום

בסיפור החסידי אליהו הנביא מגיע לצדיקי החסידות ומתוודע ליסודותיה, ולדרכי עבודת ה' על ידי: ריקוד ושמחה, עבודה בגשמיות, עבודה פנימית בנפש האדם, זיכור רגשות, געגועים והשתוקקות לספר פרשני ומדרשי, געגועים לכלל ישראל, עזרה לזולת ופדיון שבויים. אליהו הנביא שבתנ"ך זעם על העם שעזבו את תורת ה', נשלח במהלך ההיסטוריה אליהם בהזדמנויות שונות. דרכם הוא לומד על הנהגות חדשות ועל דרכי עבודת ה' שלא היו מוכרות לו כפי שראינו כבר בחז"ל. הסיפור החסידי מוסיף נדבך נוסף למפגש עם אליהו הנביא.

אליהו הנביא נחשף לגושפנקא האלוקית לחסידות בכלל ולצדיקיה בפרט, וזה מעניק לו רוחב דעת וקרקע פורייה לפעילויותיו השונות להצלת הפרט והכלל בעם ישראל. החסידים וכל אדם מישראל שגורמים לנחת לבורא בעבודתם אותו זוכים לראות את אליהו הנביא ואת שליחותו האלוקית הנאמנה. 6

הערות:

1. ראו: אלי קון וזלמן אייזנשטוק, "אליהו הנביא – קווים לדמותו". דרך אפרתה, ביטאון המכללה האקדמית לחינוך אפרתה, טו, על החינוך, (עורכת סיגלית רוזמרין) ירושלים, תשע"ח, 2018, עמ' 49-69.
2. ראו: אלחנן סמט, פרקי אליהו, מעלות, תשס"ג, עמ' 563. את רעיון התיקון שמעתי גם מג'יקי לוי בהרצאתו בערב תשעה באב תשפ"א במסגרת שיעורי התנ"ך של אשר קרימולובסקי בזום.
3. אהרון מונדשיין, "ר' אברהם אבן עזרא - האיש נגד הזרם" מתוך: "בית מקרא", קע"ו, השנה הארבעים ושמונה - תשס"ד, עמ' 137-155.
4. אהרון מונדשיין, "יש לו סוד והמשכיל ידום" - מסגנונו האניגמטי של ראב"ע עד הערכת אישיותו – תדפיס מתוך שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום, (בעריכת שרה יפת), הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, י"ד, תשס"ד עמ' 282.
5. ראו: אהרון מונדשיין במאמרו: "אבן עזרא – האיש נגד הזרם", שם, עמ' 149. ראו את הערותיו על ההערכה לפירושיו של ראב"ע בחסידות: נ' בן מנחם "יחסם של גדולי החסידים אל ראב"ע, ענייני אבן עזרא, ירושלים תשל"ח, עמ' 329 - 366: ש"י עגנון, ספר סופר וסיפור, עמ' 278-279.
6. אבי ר' דניאל הורוביץ הלוי ז"ל, דור שישי לר' שמעלקא מניקלשבורג הגיע בשואה לדכאו, ממחנות הכפייה באוקראינה כשמשקלו 35 ק"ג. היה זה מחנה עבודה ומי שלא יצא לעבודה הומת. אבי ז"ל הרגיש רע מאוד ולא יכול היה לצאת לעבודה. הגיע הרופא הראשי של המחנה כשהוא ענוד בדרגות 0.0 בכירות. הוא מדד את חומו והחום טיפס ל 40 ומעלה מעלות. הרופא קבע שיש לו טיפוס. הוא שאלו בגרמנית מה שמו? כשאבי ענה לו ששמו דזידריו הורוביץ, הרופא החליף צבעים והרכין עצמו לאוזנו של אבי והמשיך לשאול. האם אתה גם לוי? כן, ענה אבי. אז הוא ענה לו ביידיש: "ביסטו מיין משפוחה" כלומר, אתה מהמשפחה שלי. הוא ניגש לארון והוציא מזרק שעליו היה כתוב: פנצילין רק לחיילי 0.0 והזריק לאבי. הוא לא הוסיף דבר ונעלם. כשאבי הבריא, הלך לחפשו ולא מצא אותו במחנה. כל חייו הוא סיפר שהיה זה אליהו הנביא שבא להצילו בזכות ר' שמעלקא מניקלשבורג. תודתי לאתר "זושא" על ההפניות למקורות הסיפורים החסידיים.